

JANA NECHUTOVÁ

HUS A ESCHATOLOGIE

M. Jan Hus patří mezi ony autory tzv. první reformace, u nichž je — na rozdíl od sekt idejí svobodného ducha a přívrženců chiliasmu — položen při řešení vztahu ke světu, člověku a Bohu hlavní důraz na časný život; to je dáno ústředním principem této větve rané reformace, kategorií zákona božího, který je závazným kritériem pro mravní jednání křesťana zde. Proto je také u těchto autorů a ideologických skupin (Viklef, Hus, valdenští) málo rozvinuta eschatologie v užším slova smyslu, tj. víra v brzký příchod Kristův a v nastolení království božího zásahem metafyzických sil mimo tento svět, nebo — bude-li ovšem právě tímto transcendentním zásahem dokonale změněn — snad i na něm. Na druhé straně však celá tato první reformace, v ní pak zvláště její česká odnož, o níž nám zde jde především, žila eschatologickým myšlením, jen poněkud jiného druhu: stejně jako u idejí zákona božího byla i v eschatologické naději obsažena provokující mravní výzva k životu v souladu s božím zákonem, s Kristovým příkladem, k životu, z jakého bude křesťan moci vydat počet v den posledního soudu.

Eschatologii prvního typu najdeme v české reformaci, jak známo, u jejích největších předchůdců, u Matěje z Janova ovlivněného chiliasmem a joachimitským systémem, obdobně také u Milíče z Kroměříže¹, ve vlastní době Husově u Jakoubka ze Stříbra jako Janovova žáka, a konečně v tábořském údobí u představitelů chiliastického radikalismu². Hus sám je — a to více než Viklef — typickým nositelem eschatologie bez chiliastických a apokalyptických prvků (jak zdůrazňuje v citovaných studiích Amedeo Molnár), eschatologie zaměřené s prvořadě etickým přízvukem k dennímu životu člověka, eschatologie, která jednotlivce nebičuje k permanentní až smyslové hrůze každodenního očekávání posledního soudu, ale která dává konečný smysl jeho dobrému jednání. Takový je povšechně vzato tenor Husovy eschatolo-

¹ Z novějších prací viz např.: *Amedeo Molnár*, *Le mouvement préhussite et la Fin des temps Communio viatorum* 1958, str. 27—32; *Bernhard Töpfer*, *Chiliasische Elemente in der Eschatologie des Matthias von Janov*, ve sborníku *Ost und West in der Geschichte des Denkens und der kulturellen Beziehungen* (Festschrift für Eduard Winter zum 70. Geburtstag), str. 59—70; *Eduard Winter*, *Frühhumanismus*, Berlin 1964, str. 94, 134.

² *Robert Kalivoda*, *Husitská ideologie*, Praha 1961, str. 317 nn; *Amedeo Molnár*, *Endzeit und Reformation*, *Heidelberger Jahrbücher* 1965, str. 73—80; *týž*, *Eschatologická naděje české reformace*, ve sborníku *Od reformace k zítřku*, Praha 1956, str. 11—58; *Bernhard Töpfer*, *Das kommende Reich des Friedens*, Berlin 1964, str. 302 nn, 307—308; *týž*, *Die Entwicklung chiliastischer Zukunftserwartungen im Mittelalter*, *Wiss. Z. Univ. zu Berlin, Gesellschafts- und Sprachwiss. R.*, 1963, str. 261—262.

gické naděje, jímž ale nejsou z jeho učení zcela vyloučeny zmíněné chiliastické a apokalyptické prvky: k jejich recepci je Hus nucen někdy už tím, že navazuje na celek dosavadního středověkého myšlení, v němž jsou hrůza z posledního soudu a s ní pojmy Antikrist, Belial či Satan ať už formálně nebo konstitutivně obsaženy; jindy ho k myšlenkám tohoto druhu přivádí společenská situace, jevící se zhusta velmi neutěšeně a bezvýchodně, po druhé jeho individuální osudy, někdy se jedná o loci communes a často o standartní výstavbu homilie, např. adventní. Bude tedy úkolem tohoto článku aspoň zčásti zjistit a utřídít Husova eschatologická místa, ať už eschatologická ve vytčeném smyslu husovsky nebo zasažená chiliasticko-apokalyptickým myšlením, a stanovit specifikum Husova učení o konci věků a o posledním soudu.

Uvědomíme-li si dvojí podobu, v níž se uskutečňuje eschatologické myšlení, totiž v jednom případě očekávání rychle se blížícího posledního soudu a s ním trestu i odměny, v případě druhém pak víru v brzký průlom a nastolení nového věku, věku Ducha svatého nebo království Kristova na tomto světě, ovšem dokonale změněném³, a pokusíme-li se zařadit podle této schématické klasifikace Husa, pozorujeme, že jeho eschatologické projevy jsou nesený téměř výlučně pojetím prvním, a to v umírněné a eticky orientované modifikaci, ale že je toto pojetí místy aspoň zdánlivě poznamenáno i prvky pojetí druhého a vypjatou chiliasticko-apokalypticko-eschatologií.

O posledním soudu čteme u Husa systematicky ve výkladu na Lombardovy Sentence, kde se ale nedovídáme nic podstatného k našemu účelu; *Super Quattuor sententiarum* podává v této své části⁴ theologické a přijímaným dogmatům dosti konformní pojednání o dni božích hněvu a o jednotlivých s ním spojených otázkách, např. zda bude konečný rozsudek pronesen slovy nebo jen v mysli, budou-li při posledním soudu soudit i svatí, zda budou souzeni andělé, ve které podobě se Kristus jako soudce objeví, kde se bude soud konat apod. Podle Kybala zde Hus o těchto věcech mluví, „s velkou zvědavostí své naivní vědy křesťanské, ač zmírněnou odporem proti theologickým subtilnostem a větší vahou, kterou jeho víra klade na mravní jednání“⁵. — Sledujme nyní Husovy výroky o dni soudu jinde: v poměrně raných (1403—1405) *Českých kázáních svátečních* nacházíme o tomto tématu většinou ještě nevině zmínky ve výkladech některých perikop, u nichž se tyto otázky pravidelně a již tradičně objevovaly (zvláště při adventních kázáních nebo u některých podoběnství, např. o dvou služebnících, o pannách opatrných a neopatrných); už zde ale leží zárodky řady pozdějších myšlenek našeho autora o soudném dnu a jeho příchodu, např. ve zdůvodňování, proč jsou lidem skryty jeho den a hodina, v důrazu na to, že v soudný den bude již pozdě na pokání, neboť příhodný čas milosti je nyní, v době mezi dvěma příchody Kristovými a za tohoto života, jsou zde již i náznaky později stále — zřejmě i pod Viklefovým vlivem — Husem rozvíjených idejí o Antikristu. Všechny tyto zmínky mají ráz mravního apelu bez většího apokalyptického náteru. Ale již výklad *Super epistolae canonicales* z let 1404—1405 přináší pohled nový svou aktuálností v tvrzení, že již dnes jsou poslední dnové,

³ Bernhard Töpfer, *Das kommende Reich des Friedens*, str. 7; *tjž*, *Die Entwicklung chil. Zukunftserwartungen*, str. 253; *tjž*, *Chil. Elemente in der Eschatologie des Matthias von Janov*, str. 60.

⁴ Vyd. Václav Flajšhans a M. Komínková, *Sbírka pramenů českého hnutí náboženského ve XIV. a XV. století*, č. IV—VI, Spisy M. Jana Husi č. 4—6, Praha 1904—1906; o zmrtyčvstání a soudu pojednává IV, dist. 43 a další, str. 705 n., zvl. 724 n.

⁵ Vlastimil Kybal, *M. Jan Hus, život a učení*, II 3, Praha 1931, str. 315.

novissima hora, novissimum tempus, tempora novissima⁶. Novost tohoto pohledu nelze přeceňovat, neboť dojem blízkosti konce světa nevznikl teprve s myšlením reformace: svou dobu označují jako dies novissima či podobně mnozí autoři ortodoxní i nonkonformní od patristiky až k vrcholnému středověku, v reformní ideologii má však toto ztotožnění nový smysl tím, že plodně rozvíjí a pomáhá přetvořit etický princip božího zákona v princip revoluční účinnosti. Podobně se český reformátor vyjadřuje v současné době i v kázání ve výroční den smrti Karla IV. na text *Abicimus opera tenebrarum* (1. prosinec 1404): „Nunc, heu, sunt illi dies, de quibus predixit Apostolus: Hoc autem, inquit, scitote, quia in novissimis diebus instabunt tempora periculosa“⁷. Cituje zde 1. verš 3. kapitoly 2. Pavlovy epístoly k Tessalonicenským, jež často uvádí v podobné souvislosti Viklef⁸ a jež velmi hojně užívají další ideologové doby Husovy, např. Jakoubek ze Stříbra nebo Mikuláš z Drážďan.

Velké bohatství myšlenek o posledním soudu přináší dále Collecta *Ad te levavi* z let 1404—1405. Hus ke zmínkám tohoto druhu opět využíval příležitostí, skýtaných adventními perikopami: rozvíjí podrobně důvody, proč je lidem skryta lhůta posledního dne, totiž aby křesťané byli stále připraveni na Kristův příchod a na to, že budou ze svých činů vydávat počet před Kristovou soudnou stolicí⁹; to vše je třeba očekávat bez hrůzy, neboť tehdy se Kristovým věrným zjeví jeho sláva¹⁰. Druhá neděle adventní podává mystický výklad o znameních, jež budou předcházet poslední soud¹¹. Tento výklad však podstatně méně aktualizuje než odpovídající místo o pět let mladších Sermones in capella Bethlehem, o němž ještě bude zmínka. V postille *Ad te levavi* slyšíme opět jasně, že „*Dominus prope est* (Phil. 4, 5), *ut veniat tempus...* *Prope est secundum adventum in iudicium, quia novissima hora est* (I. Ioh. 2, 18) *et nos sumus, in quos fines seculorum devenerunt* (I. Cor. 10, 11)“¹². Často zde při nejrůznějších příležitostech čteme popisy posledního soudu a věčné slávy i muk¹³ a zejména, jak je v homilii pochopitelné, výzvy k dobrému životu s ohledem na přisnost nejvyšší soudní instance, především ke skutkům milosrdenství¹⁴.

V druhé polovině roku 1405 vzniká za známých okolností kwestie a traktát *De sanguine Christi glorificato*. Podvržené wilsnacké zázraky s krví Páně přiměly Husa k řadě výroků o falešných prorocích, kteří svádějí lid, jak to pro poslední čas

⁶ Opp. (Iohannis Hus et Hieronymi Pragensis Historia et monumenta, Norimbergae 1558) II, 157b, 181b, 203a; srv. *Václav Novotný*, M. Jan Hus, život a učení, I 1, Praha 1919, str. 122, 123 (a tamtéž v poznámkách).

⁷ Positiones, Recommendationes, Sermones, ed. *Anežka Schmidtová*, Praha 1958, str. 106.

⁸ Např. *Cruciata*, Polemical Works II, ed. *Rudolf Buddensieg*, London 1883, str. 598.

⁹ Srv. *Viklef*, Super Matthei XXIV, Opera minor, ed. *Johann Loserth*, London 1913, str. 373 až 376.

¹⁰ Sermones de tempore qui Collecta dicuntur, ed. *Anežka Schmidtová*, Praha 1959, str. 26—27; srv. str. 124, 406, 474, 470.

¹¹ Tamtéž, str. 33—34.

¹² Tamtéž, str. 52; srv. str. 337—338: „*Et nota, quomodo ferventer audiebant populi verbum Dei... Causa fuit veritas verbi Dei et bonus affectus populi. Et quia hec due cause deficiunt, nam clerus predicat fabulas et populus excellencius quam verbum Dei audiat illas, ergo fervor audicionis verbi Dei et sic amor Dei deficit in populo et in clero impletur vox Pauli 2° Thim. 4°: Erit, inquit, tempus, cum sanam doctrinam non sustinebunt...*“ I tohoto Pavlova místa bývá u husitských autorů často užíváno jako argumentu pro blízkost konce věků; srv. též str. 400—401, kde Hus znovu cituje I. Cor. 10, 11 „*hec omnia... scripta sunt ad correpcionem nostram, in quos fines seculorum devenerunt*“ (Viz však závěr tohoto článku str. 187.)

¹³ Tamtéž, str. 94, 134, 153, 165, 239, 323, 573—574.

¹⁴ Tamtéž, str. 57, 157—158, 166—167, 400—401, 492, 563, 591.

Kristus předpověděl (Matth. 24, 23—26; uváděn i Jer. 23, 20, 22)¹⁶. — O Husově systematickém výkladu konce věků posledního soudu v Super Quattuor sententiarum (1407—1408) jsme již mluvili. V téže době vzniká latinská *Expositio Decalogi* a kázání, sebraná v postille *Sermones de sanctis*. Na srovnání těchto děl s výkladem na Sentence si lze všimnout, že zatímco v tomto čistě theologickém spise probírá autor dané otázky přece jen dosti spekulativně a málo aktuálně, odpovídaje např. na některé možné otázky slovy „*que omnia usque diem iudicii expedit cuiuslibet homini fideliter expectare*“¹⁶, v oněch spisech spíše naučného (*Expositio Decalogi*) a homiletického (*Sermones de sanctis*) rázu daleko více aktualizuje, ukazuje nejednou znovu, že konec věků se blíží¹⁷. Jinak jsou *Sermones de sanctis* podobně jako starší Česká kázání sváteční na příslušných místech, u adventních dní nebo při některých jiných vhodných perikopách, proloženy obligátními výklady o posledním soudu, o spravedlivé odměně i trestu, o nutnosti žít dobře právě v tomto životě, neboť nevíme dne ani hodiny a po smrti a zmrtvýchvstání nebude již místa pro přimluvy, výmluvy a pokání¹⁸.

Jako všechny Husovy známé postilly mají tyto loci communes i *Sermones in capella Bethlehem* z let 1410—1411¹⁹. Za zvláště významný zde můžeme považovat odstavec v kázání na 2. neděli adventní na text Lc. 21—33 (o znameních, předcházejících druhý Kristův příchod), kde autor²⁰ podstatně rozšiřuje výklad tohoto místa, jak ho čteme ve starší postille *Ad te levavi*²¹. Ježto je známo, že betlémská kázání nemáme v podobě, jak byla Husem pronesena nebo jím samým sepsána, nýbrž v pozdější dvojí redakci²², mohli bychom význam těchto odstavců relativizovat — kdybychom je ovšem nečetli v ještě radikálnější české období na zaručeně Husově místě v české Postille z roku 1413. Citujme z tohoto výkladu v betlémských kázáních: „*Non intelligite ergo, quod stelle materiales cadent de celo vel quod sol in suo lumine obscuretur de eclipsi solis... Sol obscurabitur, i.e. Christus obscurabitur, quoad claram fidem hominum et ad imitationem hominum, quam non habebunt, sicut sancti in primitiva ecclesia... Eclipsatur luna... Sic etiam quia nos, qui lune membra esse debemus, et a sole illustrari, terrenis quam in toto adhesimus... propter cupiditatem rerum... Et quia nunc homines plus creaturis innituntur, quam*

¹⁶ Vyd. Václav Flajšhans, Sběrka č. III, Spisy M. Jana Husi č. 3, Praha 1903; str. 29, 31—33; cituji ze str. 30—31: „*Cum autem temporibus ultimis erit seductio astutissima et fortissima... nunc autem multi dicunt ecce ibi est sanguis Christi apparens visibiliter et sic ibi est Christus in locis desertis...*“

¹⁶ Super Quattuor sententiarum, str. 730; srv. str. 729: „*Utrum adventum Domini aliqua signa precedent? Dicendum, quod sic... Qualia autem illa erunt signa, tunc videbimus, que ab oculis nostris nunc sunt absconsa*“.

¹⁷ *Expositio Decalogi*, vyd. Václav Flajšhans, Sběrka č. I, Spisy M. Jana Husi č. 1, Praha 1903, str. 26—27; *Sermones de sanctis*, vyd. Václav Flajšhans, Sběrka č. VII—VIII, Spisy M. Jana Husi č. 7—8, Praha 1907—1908, str. 174: „*Revera tempus illud prope est, quoniam verba Jesu Christi de tempore illo clarissime iam implentur*“.

¹⁸ Tamtéž, str. 99, 102, 115, 127, 236—239; srv. kázání z 3. 12. 1409 na paměť Karla IV. *Confirmate corda vestra*, vyd. Schmidtová, Postitiones, str. 119—120, 126; srv. též kázání na text *Spiritum nolite extinguere* (14. V. 1410), tamtéž, str. 144.

¹⁹ Vyd. Václav Flajšhans, Mag. Io. Hus *Sermones in Bethlehem*, Věstník Královské české společnosti nauk, 1938—1945; I, str. 13—15, 29—30, 95, 98—102, 103—104; II, str. 70—71; III, str. 30—34; IV, str. 87—89, 162, 253, 255—257; V, str. 129—130.

²⁰ Tamtéž, II, str. 25—29.

²¹ *Sermones de tempore* (Collecta), str. 32—34.

²² Eva Kamínková, Husova betlémská kázání a jejich dvě recenze. AUC, Philosophica et historica 1963, Monographia II, Praha 1963.

Deo, ideo minus, quam sancti priores, a sole Christo et eius irradiatione illustrantur. Stelle cadent de celo... Stelle, i. sancti homines... non habebunt tam magnam curam pro regno celesti, nec vitam Christi agnoscent imitatione... Sic enim sunt nunc homines, heu excecati, quod tenebras humanarum institutionum plus affectuosius amplectantur, quam legem Dei. Et in terris pressura gentium... Nam videtis, si non sunt pressure magne in terra ex utraque parte...“ Zde je ovšem nutné připomenout Vikleřův výklad těchto znamení v Super Matthei XXIV²³, ještě aktuálnější a více dobově laděný; inspiroval-li se zde Hus u evangelického doktora, je pochopitelné, že tuto aktualizaci u něho nacházíme po prvé v roce 1410 na ne už v české postille o šest let starší²⁴.

Chronologicky nyní dospíváme k Husovým spisům polemickým a k českým projevům, vzniklým na Kozím Hrádku. Mezi spisy polemickými nacházím významnější výroky o posledních dnech v 1. aktu *Defensio articulorum Wyclif*, a to v cbraně čl. 14. (podle Husa 15.) — „Licet alicui dyacono vel presbitero predicare verbum Dei absque auctoritate sedis apostolice sive episcopi catholici“: Hus mluví o dvojím druhu kazatelů, o kazatelích Kristových a Antikristových, z nichž druzí „dant et dabunt miracula, quia dicit Salvator Matth. 24°: Surgent pseudocristi et pseudoprophete et dabunt signa magna et prodigia... Et Apostolus 2^a ad Tess. 2° de eorum capite anticristo... Ecce, quam expresse Salvator per se et per suum Apostolum docet... Veri autem Cristi discipuli non sic temporibus anticristi...“²⁵ A dále: „Ecce, ex his iam dictis elicitur, quod nostris temporibus et futuris magis anticristi discipuli quam Cristi miraculis corruscant et corruscabunt per illud verbum Cristi: Surgent enim...“²⁶ Podobně v polemice proti Stanislavovi považuje Hus to, že se plní Kristova předpověď o příchodu falešných proroků, svádějících lid, za znak konce věků²⁷.

České spisy z Kozího Hrádku, podávající na patřičných místech popisy Kristova konečného příchodu, jeho hrůz i příslibů věrných, nepřinášejí vcelku nic nového kromě snad jednoho odstavce z *Výkladu na Páteř*, kde Hus volá, mluvě o čase, místě a způsobu modlitby: „A takt vypsal jest ten dobrý muž (Odo z Cluny) způsob ohavnosti, jenž se děje v kostele od kněží nyní, a ve vši cirkvi svaté. A to jest veliké znamenie, že již den súdný jest blízko; nebo to znamenie dal jest spasitel učedníkóm, když sú ho tázali o súdném dni, řka: Když užřte ohavnost pustoty, ana stojí tu, kdež nemá státi... A co již móż býti většie zklamánie ľadu od Antikrista?“²⁸ — Z tehdy vzniklých českých spisů se dále zastavme jen u zmíněné již *Postilly aneb Vyloženie svatých čtení nedělních*. Toto dílo je naplněno aktualizovanou eschatologií nejvíce z celého Husa, ponecháme-li zatím stranou jeho korespondenci. Především

²³ Opera minora, str. 357—359.

²⁴ Jan Sedlák, Husův vývoj podle jeho postil, Studie a texty k náboženským dějinám českým II, Olomouc 1915, str. 394—414.

²⁵ Magistri Iohannis Hus Polemica (Opera omnia T. XXII), ed. Jaroslav Eršil, Praha 1966, str. 158—159.

²⁶ Tamtéž, str. 161; na str. 163 znovu citováno Matth. 24, 24 „Surgent pseudoprophete“ (k citátu srv. Vikleř, Super Matthei XXIV, Opera minora str. 357—359, 367; De potestate pape, ed. Johann Loserth, London 1907, str. 148—149) a 2. Petr. 2,1—3 „Fuerunt vero pseudoprophete in populo“ (Srv. Vikleř, De fundatione sectarum, Polemical Works I, str. 29).

²⁷ Tamtéž, str. 287: „Istam sanctam hortacionem Apostoli (Coll. 2, 8) istis ultimis temporibus debent fideles vigilanter perpendere et cordialiter retinere, cum et Salvator dicat Matth. 24°: Videte, ne quis vos seducat. Et iterum: Si quis vobis dixerit: Ecce, hic est Kristus aut illic, nolite credere. Surgent enim...“

²⁸ Mistra Jana Husi Sebrané spisy české, vyd. Karel Jaronír Erben, I, Praha 1865; str. 301.

zde najdeme řadu několikrát již citovaných postillových loci communes²⁹, ale i taková místa jsou zde daleko konkrétnější než v dřívějších Husových kazatelských projevech: hrozba posledního Kristova příchodu je vztahována přímo na svatokupec, nehodné kněží jako zloděje a lotry, na pyšný a povýšený klérus, na boháče světské i duchovní, kteří nečiní milosrdenství. Je zde však mimořádný počet míst, mluvících o blízkém příchodu Kristově, o němž svědčí — jako např. v právě citovaných spisech polemických a ve Výkladu Páteře — plnění předpovědí o trápení posledních časů; sem patří nejen zmíněný již výklad o znameních na slunci, měsíci a hvězdách, paralelní k betlémským kázáním a k Viklefovi, ale i jiné naprosto jednoznačné výroky, např. „*Ďíbel od prvých křestanov byl jest odšel, nemaje také moci nad nimi, neb sú byli dobří, ale již k skonání světa navrátil se zase, že již křestané jsou velmě zlí*“³⁰. A jinde: „*A ti vlcie póchod mají od velikého vlka Antikrista, o němž die S. Jeremiáš v 5k. 6v.: Vlk na večer zežral je. Co jest, že vlk na večer zežral lid? jedné že Antikrist na skonání světa, a na večer, když nenie paprska slunce Krista, jenž by osvietil rozum, a zapálil láskú žádost. Neb Kristus sám prorokoval jest, Mat. 24, 12, že rozmnoží se zlost a rozmarie láska k súdnému dni. A tak Antikrist žere ovcé, zasielaje menšie vlky...*“³¹ „*A potom vždy dále rozširoval Antikrist ty sieti (= stavení služby slova)... a nedávno jest vydal ty sieti k skonání světa...*“³²

Přibližně paralelně jako v těchto chronologicky probraných spisech se jeví vývoj Husova eschatologického myšlení i v jeho *korespondenci*, již vezmeme jako samostatný celek: již v listu arcibiskupu Zbyňkovi z července 1408 se Husovi zdají naplňovat Kristovy předpovědi o tom, že lidé nesnášejí pravé učení, že v kléru chladne láska a v lidu se rozmáhá nepravost³³; na podzim roku 1411 napomíná Lounské důrazným českým listem k rychlému obrácení, neboť „*čas blízko jest*“³⁴. Polskému králi Vladislavovi se 11. VI. 1412 dostává výtky, že trpí ve své zemi svatokupectví, jímž se plní slovo Jeremiášovo, Kristovo i Pavlovo³⁵; na to, že povstávají falešní proroci, dávající znamení a konající zázraky, poukazuje Hus v listu Křišťanovi z Prachatic z jara 1413³⁶. Příbuzný, ale ještě vypjatější charakter má list, psaný Pražanům již z Kostnice, v němž Hus vedle podobných poukazů na falešné proroky upozorňuje: „*A tiem buďte pilnějšíe, čím více Antikrist se protiví; neboť súdný den se blíží, smrt mnohé trutí a synóm božím nebeské se královstvie blíží.... Den súdný bud vám před očima hrozný, aby nehřešili, a radost věčná, aby po nie tížili*“³⁷. Listy Husovy nemají přirozeně tolik přímých narážek na poslední soud jako spisy homiletické a naučné. Jejich eschatologie je určena spíše zmínkami o Antikristu a o ohavnosti spuštení, jejichž úlohou v Husově díle se ještě budeme zabývat.

²⁹ Postilla, Vyloženie svatých čtení nedělních, podle Erbenova vydání připravil J. B. Jeschke, Praha 1952; str. 14—17, 84, 144, 247, 330, 370, 396—398, 415—416, 419, 424, 427.

³⁰ Tamtéž, str. 122; srv. str. 100.

³¹ Tamtéž, str. 193; o plnění dalších předpovědí o falešných prorocích, o ustydnutí lásky a rozhojnění nepravosti, o lidech, obracejících se od pravdy k bajkám viz např. str. 210, 322, 421, 436; dále z téže doby Sermo de pace (2. pol. r. 1414), k vydání připravili a přeložili František M. Dobiáš a Amedeo Molnár, Praha 1963; str. 38.

³² Postilla, Vyloženie svatých čtení nedělních, str. 198.

³³ M. Jana Husi korespondence a dokumenty, ed. Václav Novotný, Sběrka č. 14, Spisů M. Jana Husi č. 9, Praha 1920; str. 29—30, č. 11.

³⁴ Korespondence a dokumenty, str. 106, č. 35.

³⁵ Tamtéž, str. 122, č. 42.

³⁶ Tamtéž, str. 167, č. 60; srv. str. 178—179, č. 69, list Pražanům před odchodem z Prahy z července 1413.

³⁷ Tamtéž, str. 224, č. 100, 16. XI. 1414.

Řekli jsme předem, že je Husova eschatologie aspoň mírně a snad jen zdánlivě zabarvena i prvky onoho druhého typu eschatologického myšlení (víra v průlom nového věku do tohoto světa, charakteristická např. pro chiliastický názor joachimismu). V díle českého reformátora najdeme nejedno místo, které by se zdálo svědčit o jeho víře v uskutečnění království božího, či, po joachimitsku řečeno, v nastolení věku Ducha svatého ještě zde a před posledním soudem. Tak v *Sermones in capella Bethlehem* čteme: „*Ante diem iudicii oportet omnia emundari, que corrupta sunt per peccatum*“³⁸; v české Postille vyslovuje Hus naději, že „*dá pán bůh v skóře lidu svému poznání, že rozedře ty sieti, a bude svobodně boha chváliti, a pro vůli Antikristovu nepřestane od služby božie*“³⁹, v listu Richardu Wycheovi z roku 1411 očekává, že „*dominus Ihesus Christus conterat caput eius*“, tj. hlavu Satanovu, jíž se už dnes mnozí věrní ve spravedlivém boji dotýkají, a Kristus brzy „*dabit fortitudinem ewangelizantibus, ut ipsum Vehemoth salim in cauda tribulent, donec caput ipsius cum membris eius singulis totaliter conteratur*“⁴⁰. Již na sklonku života píše Janovi z Chlumu (23. VI. 1415): „*Spero, quod abbreviabitur potencia sua (= Antichristi), et amplius denudabitur iniquitas eius in fidelis populo*“⁴¹, a témuž v dopise z 29. června: „*...percepi ex littera, quomodo iam inimici veritatis incipiunt turbari*“⁴².

Vzeme-li však v úvahu souvislosti, v jakých se tyto výroky v Husově díle objevují, zjistíme brzy, že se nejedná o víru ve vítězství Kristovo nad Antikristem ještě na tomto světě, ale o mravní výzvy a v souvislosti s tím o naději v druhý příchod Kristův, neboť veškerý zde probíhající boj mezi Kristem a ďáblem bude ukončen definitivním vítězstvím dobra v den soudu: posledním Kristovým příchodem bude např. podle Postilly *Ad te levavi*⁴³ od sebe oddělena církev Kristova a Antikristova; uvedený již citát z dopisu Janovi z Chlumu ostatně ústí takto: „*Et furiet, quantum velut, Antichristus, non prevalebit contra Christum, qui illum (2. Thess. 2, 8) interficiet spiritu oris sui... Et tunc (Rom. 8, 2) liberabitur creatura a servitute corrupcionis in libertatem glorie filiorum dei.*“⁴⁴ — Ačkoli se tedy u Husa tu a tam hlásí náznak chiliasticko-joachimitské podoby eschatologie, je jen podřízena základu Husova eschatologického myšlení jako jedna z jeho forem a pomocných prostředků k vyjádření naděje v Kristovo vítězství nad jeho protivníkem, které se uskuteční posledním soudem.

Shledáváme tedy, že v Husově theologii nemá místa nauka o definitivním transcendentním průlomu království božího či věku Ducha svatého do tohoto světa. Tako-

³⁸ II, str. 29.

³⁹ Str. 198.

⁴⁰ Korespondence a dokumenty, str. 84–85, č. 24.

⁴¹ Tamtéž, str. 300, č. 145.

⁴² Tamtéž, str. 331, č. 161.

⁴³ Str. 50. Srv. Výklad na Páteř, *Erben I*, str. 324: „*Mluví svatý Pavel tí řečí, že bude v súdny den plně a dokonale vyčištěno království Kristovo, jenž jest zbor všech vyvolených, v němž ve čas jest směsice; a bude do dne súdného, pro ukrutnost ďáblou, pro hříech a pro neustavičnost symův toho království. A bude plně dokonáno to království před súdným dnem, v kterýžto den kniežata ďáblové a jich vladařství i moc přestane nad syny království.*“ List Pražanům z listopadu 1412, Korespondence a dokumenty, str. 144, č. 49: „*... aniž přestanú zli se protivěti a věrní Ježíšovi úlové trpěti, dokud zde tento boj Kristův a Antikristův stane... A že ten běh stane se do súdného dne.*“ *Collecta Ad te levavi*, str. 573: „*... in die iudicii Cristus cum membris suis vincet exercitum dyaboli et membra sua, post illa ultimam victoriam corona glorie premiabit. Hoc autem erit in die Iesu Cristi, id est in die iudicii finalis...*“ Srv. Viklef, *De potestate pape*, str. 323–328.

⁴⁴ Pozn. 41.

véto království boží — jako závdavek budoucího života v boží slávě — existuje na tomto světě jen v náznaku, v dobrém životě věrných, připravujících bojem proti starému nepříteli pravého křesťanství a jeho pomocníkům zde cestu konečnému Kristovu vítězství v onom světě. Ačkoli tedy není možno potřit moc Antikristovu již zde lidskými silami, neboť „*tak jest Antikrist utvrdil svou vůli..., že přesahá moc člověčí, aby jí nemohl té zlosti potreskati a odpuditi*“⁴⁵, přece lze a dokonce je povinností věrných se proti ní všemi prostředky stavět již zde; velmi důležitá je v tomto ohledu Husova argumentace pro postup světských pánů proti nehodnému kněžstvu v kázání Ait Dominus⁴⁶ z června 1411, na jehož konci se říká, že Antikristova zloba se již tak příliš zjevně rozmohla, jako by byla zralá k pádu. A tu Ježíš jako vůdce svého vojska povzbuzuje světské pány k ochraně svého zákona a k donucování kněží, aby konali svou povinnost⁴⁷.

Všimli jsme si již, že zejména v Husových zmínkách o blízkém příchodu Kristově mají úlohu teorie o Antikristu, o jeho stále rostoucí vládě nad světem, jevící se jako ohavnost spuštění, a o jeho na posledním soudu konečné, ale již zde připravované porážce. Husova modifikace idejí o Antikristu vyžaduje samostatného náročného studia, je však nutné se o ní, byť nanejvýš stručně, na tomto místě zmínit. Hus v tomto ohledu rozvíjí a na nejsoučasnější české i světové poměry aplikuje nauku Viklefovu, zároveň však nese jeho dílo po této stránce i znaky vlivu staršího domácího vývoje, reprezentovaného zejména Matějem z Janova⁴⁸. Hus věří spolu s Viklefem, vyjadřuje své přesvědčení někdy dokonce vlastními slovy anglického reformátora, jindy nápadně janovovskou formou, že antikrist je kolektivní pojem, že jsou to všichni, kdož se zaštiťují jménem křesťana a žijí protivně zákonu a příkladu Kristovu⁴⁹; takovými jsou především nepraví kněží a preláti⁵⁰, mezi nimi pak v první řadě papež s kardinály a vůbec římská kurie⁵¹. Shodně s Viklefem Hus učí též, že

⁴⁵ Knižky o svatokupectví, vyd. Alois Gregor, Praha 1954; str. 92.

⁴⁶ Opp. II, 47 a n.

⁴⁷ Podle *Vlastimila Kybala*, o. c., II 2, str. 365.

⁴⁸ Janova snad Hus použil v traktátu *De arguendo clero* (Opp. I, 149 n.) — viz *Václav Novotný*, o. c., I 1, str. 499; o janovovském rázu Husova dopisu Pražanům (Korespondence a dokumenty, str. 223—224, č. 100) viz *týž*, o. c., I 2, str. 366. Srv. *Jan Sedlák*, Jan Hus, str. 72, pozn. 5.

⁴⁹ *State succincti*, Opp. II, 32; srv. *Contra predicatorem Plznensem*, Polemica str. 113: „... omnes peccantes mortaliter sunt filii Belial, dyaboli et servi, servitute pessima ipsi dyabolo obligati“; srv. *Viklef*, *De potestate pape*, str. 328, 331; *De solutione Sathanae*, Polemical Works II, str. 392, 397; *Do contrarietate duorum dominorum*, tamtéž, str. 699.

⁵⁰ *De sanguine Christi*, str. 28; *Expositio Decalogi*, str. 26—27; *Abiciamus opera tenebrarum*, *Positiones*, str. 106; *Sermones in capella Bethlehem* I, 89; III, 41; *Contra Stephanum Palecz*, Polemica, str. 240, 245; *Contra Stanislaum*, Polemica, str. 287; *De ecclesia*, vyd. *S. H. Thomson*, Praha 1958, str. 200; *Postilla aneb Vyloženie svatých čtení nedělních*, str. 196, 198, 281; *Korespondence a dokumenty*, str. 142—145, 223; *Doc. (František Palacký, Documenta Mag. Joannis Hus)*, str. 218, 221, 228; citujme ze synodálního kázání *Diligens Dominum*, Opp. II, 28a, kde Hus dovozuje, že obecně vzato je nejlepší částí křesťanstva klérus, a pokračuje: „*Si autem apostat, nulla est peior vel austerior, nimirum Antichristus, quia ubi est gradus vel status altior, est casus gravior*.“ Srv. tamtéž, 28b. *Viklef*, *De potestate pape*, str. 118—119; *De eucharistia*, vyd. *Johann Loserth*, London 1892, str. 223, 286; *De citationibus frivolis*, Polemical Works II, str. 560; *Cruciata*, tamtéž, str. 623 (často i o mništvu).

⁵¹ *Contra Stanislaum*, Polemica, str. 300, 305, 363—364; *Contra octo doctores*, tamtéž, str. 460; *De ecclesia*, str. 102, 103, 113; *Knižky o svatokupectví* str. 24; *Postilla aneb Vyloženie svatých čtení nedělních*, str. 147; *Korespondence a dokumenty*, str. 163, 165, 167, 308; *Doc.*, str. 165, 166, 169, 187, 211, 448—449. *Viklef*, *De potestate pape*, str. 328, 148—149, 322; *De eucharistia*, str. 276, 279; *De quattuor sectis novellis*, Polemical Works II, str. 243; *De Christo et suo adversario Antichristo*, tamtéž, str. 671; *De solutione Sathanae*, tamtéž, str. 396; *De citationibus frivolis*, tamtéž, str. 559; *De oratione et ecclesiae purgatione*, tamtéž, str. 349, aj.

podstatným znakem současného Antikrista je jeho povyšování se nad Krista⁵², podobné jsou Husovy a Viklefovy výroky o ohavnosti spuštění⁵³, o spoutání a uvolnění Satanově,⁵⁴ a konečně — jdeme-li do detailu — užívá Hus též Viklefem uváděné etymologie slova dyabolus⁵⁵. Vzrůst Antikristovy moci je znakem blížícího se konce věků a posledního soudu, jak jsme viděli v řadě již uvedených míst, neboť před soudným dnem, kdy bude dábel definitivně potřen, dojde podle biblických předpovědí Antikristova zlobná moc vrcholu.

Ze všeho vyloženého lze vyvodit, že veškeré Husovo eschatologické myšlení je vedeno morálním hlediskem, charakteristickým pro Husa vůbec. Velký český reformátor není apokalyptickým eschatologem nebo chiliastou, což by také odporovalo jeho založení člověka, obráceného k praxi a k realistickému řešení otázek zdejšího života. Jeho eschatologie, jak ji vhodně charakterizuje Molnár, je nikoli časově, nýbrž morálně orientovaná. I tam, kde Hus vyjadřuje víru v brzký příchod Kristův, činí tak jednou z přemíry vnitřního napětí, po druhé pak, a to nejčastěji, aby dodal větší důraz nutnosti žít v souladu s božím zákonem. Sám dokonce svá prohlášení o blízkosti konce věků podstatně relativizuje, když v Postille Ad te levavi k biblickému citátu „hec omnia scripta sunt ad correpcionem nostram, in quos fines seculorum devenerunt“ (I. Cor. 10, 11) dodává tento komentář: „*Et scias, quod totum tempus ab ascensione Domini usque ad diem iudicii vocatur secundum singulas partes eius finis alicuius seculi*“, a příznačně pokračuje etickou výzvou: „...*nam coresponderet ad etatem ultimam seculi debemus gravitatem servare in moribus, ut, de quanto accedimus ad finem propinquius, de tanto minus secularia curemus et forcius dyaboli et Anticristi resistamus legibus*“.⁵⁶

⁵² Defensio articulorum Wyclif, Polemica, str. 164; Contra Stanislaum, tamtéž, str. 287; Knížky o svatokupectví, str. 24; Korespondence a dokumenty, str. 163. *Viklef*, De eucharistia, str. 276; Super Matthei XXIV, Opera minora, str. 359–361; Resposiones ad XLIX conclusiones, tamtéž, str. 228; De ordinatione fratrum, Polemical Works I, str. 99.

⁵³ Contra Stanislaum, Polemica, str. 332; De ecclesia, str. 220; Výklad Páteře, *Erben* I, str. 301; Korespondence a dokumenty, str. 154, 167, 308. *Viklef*, De ecclesia, str. 337; De potestate pape, str. 322nn; De novis ordinibus, Polemical Works I, str. 332–333; De citacionibus frivolis, tamtéž II, str. 552; Super Matthei XXIV, Opera minora, str. 359–361; Speculum secularium dominorum, tamtéž, str. 88–89.

⁵⁴ De ecclesia, str. 227. *Viklef*, De eucharistia, str. 286; De solutione Sathanac, Polemical Works II, str. 391nn; De Christo et suo adversario Antichristo, tamtéž II, str. 686–687; Cruciatu, tamtéž II, str. 623.

⁵⁵ Contra predicatorem Plznensem, Polemica, str. 115: „*Dicitur enim dyabolus a dya, quod est duo, et bolus morsus*.“ Srv. *Viklef*, De diabolo et membris eius, Polemical Works I, str. 362.

⁵⁶ Collecta, str. 401; o viklefské terminologii poslední věty viz *Jan Sedláč*, Husův vývoj podle jeho postil, Studie a texty II, str. 403. Podobně u *Viklefa*, Super Matthei XXIV, Opera minora, str. 373, kde při Matth. 24.34 („... non preteribit generacio hec, donec omnia fiant“) je pojem „generacio hec“ vyložen jako „generacio filiorum salvandorum“.

HUS UND ESCHATOLOGIE

Um die Eigenschaften der eschatologischen Lehre des Jan Hus näher festzulegen, nimmt die Verfasserin in dem vorhergehenden Artikel die einzelnen, in seinen Werken befindlichen Äusserungen über das Jüngste Gericht, über die Endzeit (bzw. über die annähernde Endzeit) und über den Antichrist durch. Aus jenen Äusserungen wird geschlossen, dass Hus, wenn er auch von der nahen Wiederkehr Christi und von dem nahen Jüngsten Gericht spricht, dazu durch seine eigene innere Geisteslage oder durch die zugespitzten Gesellschaftsverhältnisse geführt wird. Vor allem sei er aber bestrebt, auf die Notwendigkeit des Lebens und des Handelns in Übereinstimmung mit dem Gottesgesetz, mit der Zentralkategorie dieser Reformationsperiode hinzuweisen. Wenn man hierbei von der Einteilung der Eschatologie in die chiliastisch-apokalyptische und in die moralisch-realistische ausgeht, so geht hieraus klar hervor, dass Hus kein Chiliast oder kein apokalyptischer Eschatologe war, worauf schon Amedeo Molnár richtig aufmerksam gemacht hatte.

Nimmt man in Betracht das Einteilen der Zukunftserwartungen in die übliche Eschatologie, die vor allem die Zweite Ankunft Christi und mit derselben das Jüngste Gericht erwartet, und in die chiliastisch-joachimistische, die an den Anbruch einer vollkommenen Epoche in diese Welt, und zwar noch vor dem Jüngsten Gericht, glaubt, so sieht man ein, dass die Ansichten des Hus fast ausschliesslich durch die Elemente der ersteren Auffassung bestimmt sind. Der Kampf Christi mit dem Antichrist als Kampf der Getreuen Christi mit den Gliedern des Antichrists, verlaufe zwar schon auf Erden, könne jedoch endgültig nicht da, sondern erst bei dem Jüngsten Gericht von Christ selbst entschieden werden. Die Macht des Antichrists werde eben vor der Rückkehr Christi ihren Höhepunkt erreichen und ihre gleichzeitige Entfaltung bezeichne vielleicht den annähernden Weltuntergang. Deshalb sollen die Getreuen Christi desto fester sein, je mehr die Macht des Übels um sich greife.

Auf dem oftmaligen Hervorheben gerade dieser Seite der Eschatologie von Hus beruht die Bedeutung seiner eschatologischen Hoffnung als einer moralischen Aufforderung.

Übersetzt von Eva Uhrová